

Лекції з курсу «Безпека від кримінальних загроз»

Лекція 7. Освіта та виховання у протидії криміналізації соціуму

План

1. Наукові підходи в дослідженні криміналізації.
2. Роль освіти в соціалізації людини і протидії криміналізації.
3. Виховання як фактор соціалізації і протидії криміналізації.

Література:

1. Грачев А.В. Инструменты противодействия криминализации общества в системе обеспечения экономической безопасности. Вестник Санкт-Петербургского университета. 2009. № 4 (44). С. 71-81.
2. Дрёмин В. Н. Институциональный кризис и криминализация власти в транзитивном обществе: политико-криминологический анализ. *Наукові праці НУ ОЮА*. 2010. Т. 9. С. 105-120. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nponyua_2010_9_13
3. Енциклопедія освіти. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Клеймёнов И.М. Криминализация общественных отношений. *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. 2013. № 3 (36). С. 200–207.

1. Наукові підходи в дослідженні криміналізації

В осмисленні криміналізації склалися три основні підходи, що зумовлені розумінням змісту поняття, яким позначається цей феномен. **Криміналізація** – це поняття, яке найчастіше використовується у кримінально-правовому сенсі – як процес виявлення суспільно небезпечних форм поведінки, визнання допустимості, можливості та доцільності кримінально-правової боротьби з ними та фіксації їх у законі як злочинних та кримінально караних. Відповідно **декриміналізація** – це зворотний процес, пов'язаний з визнанням діяння незлочинним, виключенням його ознак із кримінального закону, скасуванням кримінальної відповідальності за його вчинення (можливо, із встановленням за нього інших видів відповідальності, наприклад адміністративної).

Водночас утвердилося криминологічне значення поняття криміналізації. У цьому розумінні (у самому загальному вигляді) криміналізація означає процес проникнення злочинності в тканину суспільних відносин. В цьому значенні йдеться

про криміналізацію як про явище, що виражається в таких явищах: зрощуванні частини чиновників державних органів з організованою злочинністю; можливості доступу кримінальних структур до управління певною частиною виробництва та їх інфільтрації в різні владні структури; розширення діяльності кримінальних структур на внутрішньому фінансовому ринку, у сфері приватизації, експортно-імпорتنих операцій та торгівлі.

З точки зору *кримінально-правового підходу* криміналізація має належне теоретичне забезпечення, але з *кримінологічного підходу* вона поки що залишається недостатньо дослідженою. Цей її аспект полягає в тому, щоб забезпечити реалізацію міждисциплінарного підходу в розробці поняття криміналізація та насичення його комплексним змістом. Як мінімум такий підхід має бути *соціолого-правовим*. Фактично, у *соціологічному плані* філологи тлумачать криміналізацію, визначаючи її як залучення до сфери впливу злочинного світу.

О. Лобанова розглядає криміналізацію як новий *соціально-дезорганізаційний процес*, що становить загрозу суспільствам перехідного типу, адже в період зміни соціетального розвитку суспільства в ньому відбувається наростання негативних процесів і явищ. Саме тому *криміналізація основ життєустрою соціуму веде до переродженню всіх сфер суспільного буття та свідомості*.

В концепції **А. Артюхова** криміналізація постає у *формі інноваційного змісту кримінальних практик*, которі з необхідністю супроводжують буржуазний спосіб суспільного виробництва і тому інтегруються ним.

В. Кривошеєв *ототожнює криміналізацію з кримінальною ураженістю соціальної структури*, всіх основних її підсистем, патологічність взаємодій, відносин, дисфункціональністю основних соціальних інститутів, залученістю в кримінальну поведінку дуже значного числа індивідів. Поняття «криміналізація», на його думку, має сполученість із такими категоріями, як «*дезінтеграція*», «*аномія*», «*кримінальна патологія*».

Як бачимо, соціологи розглядають криміналізацію як процес соціальної деградації, спираючись на *концепції соціальної дезорганізації* **Е. Дюргейма** та *аномії* **Р. Мертона**. Основний наголос при цьому робиться на соціокультурний аспект

криміналізації в контексті аналізу закономірностей відхилень у поведінці та їх ідентифікації. «Криміналізація як соціокультурне явище, – зауважує С. Кулешова, – виникає в умовах аномії, коли безнормативність робить об'єктивно неминучою дезорієнтацію особи у виборі цінностей та життєвих стратегій, розмивання граней між морально схвалюваними та аморальними установками, позитивне сприйняття девіантних способів задоволення потреб та досягнення цілей».

Отже, криміналізація постає як соціальне явище, що проявляє себе на таких рівнях: особа людини, соціальні групи, спільноти, соціальні інститути і суспільство в цілому. Тому освіта та виховання постають важливими засобами протидії криміналізації суспільства.

2. Роль освіти в соціалізації людини і протидії криміналізації

За визначенням ЮНЕСКО, *освіта* – процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, за якого вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання. *Освіта* – специфічна галузь суспільного життя, найважливіша передумова вирішення основних завдань суспільства, держави, необхідна умова суспільного відтворення і успішної трудової діяльності, формування кадрів працівників для народного господарства, державного і політичного устрою, для всіх сфер розвитку суспільства. На основі освіти формується і всебічно розвивається особа, її основні якості, здійснюється її входження в життя. Сучасна система освіти виконує спільне призначення – *залучення людини до досягнень культури*.

Суспільне значення освіти визначається тим, що саме в цій галузі створюється людський капітал, який є основою соціально-економічного прогресу. *Людський капітал* розглядається як сукупність знань, здібностей і кваліфікацій, як здатність кваліфікованої робочої сили створювати прибуток у вигляді частини заробітної плати і загального прибутку підприємства.

Американські вчені виділяють такі *функції шкільної освіти*: 1) *соціалізація* – передача підростаючому поколінню культурних цінностей і норм, забезпечення культурного зв'язку між поколіннями; 2) *культурна інновація* – розвиток критичного мислення, яке сприяє виникненню нових ідей та їх розвитку; 3) *соціальна інтеграція* проявляється в тому, що шкільна освіта допомагає перетворити різномірну множину

людей в єдине суспільство; 4) *соціальна розстановка* виявляється в тому, що шкільна освіта допомагає виявити здібності школярів, що перетворюються на основу майбутнього статусу людини в суспільстві. Крім того, виділяються *латентні функції шкільної освіти*: а) *турбота про дитину*; б) *створення кола спілкування та формування відносин між людьми*.

Зміст структури освіти складається з двох компонентів: навчання і виховання, в реалізації яких діє *суб'єкт освіти* – педагог і *об'єкт освіти* – учень, між якими постійно існує органічний зв'язок, взаємодія і співробітництво.

Освіта як *соціальний інститут*, з одного боку, є сукупністю певних установ, осіб, що забезпечені певними матеріальними засобами і виконують відповідні соціальні функції, а з іншого – це система ідей, правил, норм, стандартів поведінки учасників освітньої діяльності. Соціальний інститут освіти надає сталості та визначеності суспільним відносинам стосовно накопичення та передачі знань, соціального досвіду, відтворення та розвитку культури, цілеспрямованого формування особистості, інтелектуального потенціалу суспільства. Освіта постає як одна із основних *соціальних матриць, що забезпечує відтворення суспільства*. Функції освіти не тільки сприяють відтворенню суспільства, його соціальній стабільності та інтеграції, але разом з цим забезпечують його соціальні зміни та розвиток.

Важливою функцією інституту освіти є *соціалізація особистості*, адаптація молоді до соціальних відносин, суспільного життя, залучення до соціально-культурних цінностей, формування установок, ціннісних орієнтацій, життєвих ідеалів, які притаманні саме цьому суспільству.

Процес протидії криміналізації – це соціальний управлінський процес, тобто, вплив на суспільство з метою його упорядкування, вдосконалення та розвитку. Суть комплексного захисту від кримінальних чинників виражає поняття «*декриміналізація*». Науковці зазначають, що з позицій соціологічного підходу, *декриміналізація* – це заснована на засадах комплексного програмування та планування діяльність держави, спрямована на усунення причин та соціально-економічних наслідків криміналізації, забезпечення такого рівня суспільної захищеності від процесу криміналізації, його реальних та потенційних загроз.

Отже, освіта є важливим соціальним інститутом, що не лише відіграє провідну роль в соціалізації особистості, але й слугує соціальною матрицею, яка забезпечує відтворення суспільства, збереження його цілісності та інтеграції, а для реалізації свого призначення покликаний протидіяти криміналізації суспільства.

3. Виховання як фактор соціалізації і протидії криміналізації

Виховання дітей або батьківство – процес заохочення та підтримки фізичного, емоційного, соціального та інтелектуального розвитку дитини від народження до дорослості; також комплекс прав, обов'язків та відповідальності в цьому питанні з точки зору законодавства. **Процес виховання** є двостороннім (обов'язкова взаємодія (вихователя і вихованця), *цілеспрямованим* (наявність конкретної мети), *багатограним* за завданнями і змістом, складним щодо формування і розкриття внутрішнього світу вихованця, *різноманітним* за формами, методами і прийомами, *неперервним* (у вихованні канікул бути не може), *тривалим у часі* (людина виховується все життя).

Структура процесу виховання як соціалізації передбачає: 1) *оволодіння знаннями, нормами і правилами поведінки*; 2) *формування почуттів* (стійких емоційних відносин людини до явищ дійсності); 3) *формування переконань* (інтелектуально-емоційного ставлення суб'єкта до будь-якого знання як до істинного/неістинного); 4) *формування умінь і звичок поведінки*.

Виховання в системі освіти – це діяльність, спрямована на розвиток особистості, створення умов для самовизначення та соціалізації учнів на основі соціокультурних, духовно-моральних цінностей і прийнятих у суспільстві правил і норм поведінки на користь людини, сім'ї, суспільства та держави.

Виховання і освіта є духовно-моральними інститутами, які дозволяють не лише визначити характер пануючої у суспільстві масової свідомості, прищепити *здорову правосвідомість* громадянам, а й змінити *соціальний порядок* у суспільстві.

Види виховання: трудове, моральне, політичне, економічне, світоглядне, військово-патріотичне, естетичне, фізичне виховання тощо. Вони взаємодіють між собою і взаємопроникають одне в одне. **Громадянське виховання** спрямоване на розвиток патріотизму, національної самосвідомості, політичної культури, дбайливого ставлення до природи, моральності, культури поведінки особистості.